

УДК 811.111

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Ольга Матвієнків

Буришинський енергетичний коледж

*Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу,
вул. Калуська, 4, м. Буришин, Івано-Франківська обл., 77112*

Розглянуто особливості функціонування фразеологічних одиниць у художніх текстах. Зроблено висновок, що фразеологічні одиниці тісно пов'язані з контекстом твору. Саме у живому мовленні вони повною мірою виявляють свій зміст. Аналіз фразеологічних одиниць в ізоляції від контексту малоефективний, не забезпечує розкриття глибини їхньої семантики, оскільки фразеологізми здебільшого вступають у складні смислові стосунки з певним контекстом і залежать від нього.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, художній текст, функціонування, контекст.

Поняття текст, яке існує в мовознавстві вже декілька десятиріч і не набуло чіткого визначення, у лінгвістиці вживають для позначення будь-якого словесного відтинку довільної протяжності, що утворює єдине ціле. Це поняття охоплює твори усного та писемного мовлення. Текст є прагматично визначеним, оскільки його творить людина, яка не лише організує матеріал мови для передавання належного змісту, не лише вкладає в нього синтаксичне та семантичне наповнення, а й виражає своє ставлення до висловлюваного. Тобто від цільового спрямування тексту, від наміру його творця залежить і модальність, і вибір слів, і вживання синонімів, і поділ на надфразові єдності тощо [2, с. 38].

Мова художнього твору з лінгвістичного погляду становить органічну єдність широкого спектра виражальних засобів, серед яких помітне місце посідають фразеологічні одиниці (ФО). О. Єфімов, дослідник стилістики ФО, наголосив на провідній ролі фразеологізмів у системі мовних засобів художньої виражальності, вони визначають стиль [5, с. 280]. Можливості формування експресивних емоційно-оцінних конотацій у сфері фразеології набагато ширші, ніж у сфері лексики. Тож особливості семантики слова та ФО зумовлюють неоднакове їх призначення в художньому мовленні, оскільки у фразеологізмі конотативний елемент значення завжди домінує над денотативним. ФО, порівняно зі словами, як зазначає Л. Скрипник, є виразнішими з емоційно-експресивного погляду [9, с. 10]. Здебільшого, фразеологізми не лише називають предмети, дії, явища, а й одночасно оцінюють їх, виражають ставлення до них, експресивно характеризують.

Естетична роль ФО в художній літературі, вважає І. Голуб, зумовлена їхньою природною образністю й емотивністю, а також умінням автора відібрати потрібний матеріал і ввести його в текст, підпорядкувати авторському задумові [4, с. 203]. Як елемент емоційної пам'яті фразеологізм забезпечує пластику поетичних образів,

служує внутрішнім генератором художніх рішень і знахідок [8, с. 51]. Єдність у змісті фразеологізмів емоційно-оцінних і номінативних елементів дає змогу письменникові використовувати фразеологічні одиниці для передачі і логічного змісту думки, і уявлення про щось, а через останнє – і для вираження емоційного ставлення до предмета думки [9, с. 75]. Посилення інтересу науковців до проблем лінгвістики тексту зумовлює необхідність розгляду питань, пов'язаних із функціями фразеологічних одиниць у художніх творах.

Наша мета – дослідити функції фразеологічних одиниць у художньому тексті. *Актуальність* визначена загальною тенденцією сучасних лінгвістичних досліджень до розкриття функціональної специфіки використання фразеологічних одиниць у художніх творах.

Питанням функціонування фразеологізмів у текстах присвячено праці Л. Аксентьєва, М. Алефіренка, В. Білоноженко, В. Вакурова, С. Ганжі, І. Гнатюк, С. Горожанової, В. Дубинського, В. Калашника, В. Ковальова, М. Коломійця, Ю. Прадіда, Л. Скрипник, А. Супрун, В. Ужченка, О. Федорова, Т. Цимбалюк, М. Шанського, Л. Щербачук та ін. Однак багатоплановість об'єкта дослідження (ФО), а також багатожанровість сфери функціонування (художніх текстів) зумовлює можливість і необхідність подальшого дослідження цієї проблеми.

Фразеологічна одиниця, як компонент будь-якого тексту, тісно пов'язана з контекстом твору. Саме в живому мовленні вона виявляє свій зміст повною мірою. Аналіз фразеологічної одиниці в ізоляції від контексту малоефективний, не забезпечує розкриття глибини її семантики, оскільки фразеологізм здебільшого вступає у складні смислові відносини з певним контекстом. Залежно від змісту контексту, рідше від окремого слова чи словосполучення, фразеологічна одиниця набуває відповідного звучання. Зміна структури та лексичного складу (трансформація) сприяє ще тіснішому зв'язку її зі словами контексту. Внаслідок цього фразеологізм утворює з контекстом єдину змістову цілісність. Як контекст впливає на фразеологізми, роблячи можливими їхні оказіональні зміни, так і трансформовані фразеологічні одиниці впливають на контекст, посилюючи його експресивність, емотивність, інформативність. Якщо слово в контексті може бути нейтральним, то цього аж ніяк не можна категорично сказати про фразеологічну одиницю. Ідіоми в художньому творі завжди мають експресивний характер. В. Білоноженко зазначає, що фразеологічна одиниця поза текстом становить абстрактну схему, яка в кожному конкретному випадку наповнюється особливим, властивим лише цьому контексту змістом [3, с. 72–73].

Фразеологізми, будучи засобами номінації, не дублюють уже раціонально пізнане і закріплене в мові, однак дають змогу дуже точно, образно позначити референтну ситуацію, наявність аксіологічного (оцінного) компонента в значеннях переважної кількості ФО дає змогу позначити особистісне ставлення до ситуації, яка номінується висловленням свого емоційного стану. Вивчення ізольованої фразеологічної одиниці не дає повного уявлення про різноманітні зв'язки, у які вона вступає в тексті.

Фразеологізми виконують у тексті найрізноманітніші стилістичні функції: номінативну, оцінну, емоційно-експресивну, прагматичну, функцію відтворення внутрішнього стану персонажа, функцію портретної характеристики, функцію мовної характеристики персонажа та ін. Схематично цю класифікацію наведемо у вигляді діаграми.

Розглянемо номінативну функцію. ФО використовують для позначення властивостей предметів та явищ. Наведемо приклади їх уживання у контекстах.

He tried to find out from Reenie if Laura was ill, but all Reenie would say was that Laura must have changed her mind about photography. She was full of ideas, that girl; she always had some bee in her bonnet, and now she must have a different one [12, p. 238]. ФО **to have a bee in one's bonnet** – бути диваком, оригіналом; схибити на чомусь [1, с. 455].

The Judge standing at the fireplace, Pim standing beside him. Although Pim was smaller than the Judge and bowed by illness, the Judge seemed ill at ease with him and Mrs. Crange thought he looked like a man attendant upon some trial or inquisition [15, p. 172]. ФО **ill at ease** – що почуває себе неспокійно, незручно [1, с. 517].

His mother leans forward in her plush velvet seat, awed and slightly frightened. This is my flesh and blood, she thinks. This is what I have made [14, p. 107]. ФО **flesh and blood** – плоть і кров; плоть від плоті; кров від крові [1, с. 339].

He hadn't behaved well that morning – he'd been insensitive and he'd hurt Lucie, he knew that much. Things recently had begun to go very wrong. He was at fault, he realized that, but he didn't know how to stop being at fault [13, p. 187]. ФО **to be at fault** – (перен.) бути в утрудненні, в нерішучості; не знати, що сказати або зробити [1, с. 75].

Проаналізуємо оцінну функцію. Фразеологізми дають змогу висловити своє ставлення до чого-небудь, що стосується безпосередньо автора, його рідних, друзів, їхніх особистих або суспільних інтересів. ФО викликають у читача (слухача) певне ставлення до зображуваного, дають йому оцінку – позитивну чи негативну. Схвалення, прихиль-

ність чи співчуття викликають фразеологізми: *to take charge of*, *to work one's fingers to the bone*, *to go out of one's way* та ін. Розглянемо їхнє вживання в художньому тексті:

Norval – my father – thought he might go into law and then eventually take up politics, as he had plans for improving the country. The other two wanted to travel: once Percy finished college, they intended to make a prospecting expedition to South America, in search of gold. The open road beckoned. Who then want to take charge of the Chase industries? Would there be no Chase and Sons? If not, why had Benjamin worked his fingers to the bone? [12, p. 81]. ФО *to take charge of* – прийняти керівництво, управління, командування; взяти на себе відповідальність за (збереження, нагляд, піклування тощо) [1, с. 914]; ФО *to work one's fingers to the bone* – працювати дуже багато або старанно [1, с. 1026].

“As far as I can see Patricia's the only normal one in that house.”

“What do you mean by that?”

“She'd go out of her way to make you feel at home, if you know what I mean” [15, p. 73]. ФО *to go out of one's way* – старатися з усіх сил, не шкодувати зусиль; = зі шкури лізти [1, с. 428].

Навпаки, несхвальне ставлення, осуд, відразу чи зневагу викликають фразеологізми: *to put in one's oar*, *to make fun of one* та ін. Особливо відчутна така оцінка в контекстах: *“I was just telling the truth.” She was pushing back her cuticles with my orange stick. “I guess now she'll start introducing me to people. She's always putting her oar in”* [12, p. 518]. ФО *to put in one's oar* – втручатися в чужі справи, сунути носа не в своє діло [1, с. 786].

McGladdery had, in fact, killed Pearl Gambol. They had been at a marquee dance in a field near Rathfriland. She was a good-looking girl and McGladdery was of below normal intelligence. He had asked her to dance and she had laughed at him, made fun of him in front of her friends [15, p. 188]. ФО *to make fun of one* – глузувати з когось [1, с. 648].

Емоційно-експресивна функція. Емоційні мовні одиниці також містять компонент оцінки, виражають позитивні чи негативні почуття, характеризують психічний стан мовця, передбачаючи існування додаткового стилістичного колориту. Емоційне завжди експресивне. В основі експресивних мовних одиниць є соціопсихологічні та власне мовні критерії оцінки виражальних засобів. Експресія з'являється там, де є можливість зіставлення, посилення певних ознак на підставі протиставлення (С. Єрмоленко). Розглянемо вживання таких ФО у художніх текстах.

“I want to see her”. I had a hard time believing that Laura had suddenly fallen to pieces, but then I was so used to Laura's quirks that I no longer found them strange [12, p. 524]. ФО *fall to pieces* – втратити душевний спокій [1, с. 139].

Then he lay back with his arms behind his head and exhaled, long and happily. I drank my wine quickly, then stupidly burst into tears for no reason at all, which embarrassed him, so he turned away [14, p. 75]. ФО *to burst into tears* – залитися сльозами, розплакатися [1, с. 175].

In fact, she held him in such low regard that she was painfully embarrassed about ever having made an arrangement with him and wanted to forget it, the very mention of it was putting her on edge [13, p. 279]. ФО *to be on edge* – хвилюватися, почувати себе дуже неспокійно, бути в стані нервового збудження [1, с. 106].

Прагматична функція (здійснення впливу на адресанта). Спектр прагматичних

функцій мовної одиниці, які виводяться з її загального мовного значення, Ю. Апресян запропонував називати тривіальними [7, с. 91]. Думку Ю. Апресяна продовжує теза М. Захарової стосовно того, що фразеологізми дуже зрідка адресант використовує лише з номінативною метою, оскільки за допомогою ФО мовець намагається схарактеризувати певний фрагмент дійсності, розкрити сутність певного явища, вказати на певні ознаки предмета [6, с. 115]. Розглянемо вживання таких ФО у художніх текстах.

After the policeman had left I tried to stop shaking. I needed to keep calm, I needed to pull myself together. "You'll have to face the music," Reenie used to say, but what kind of music did she have in mind? It wasn't dance music [12, р. 600]. ФО **to pull oneself together** – взяти себе в руки [1, с. 780]; ФО **to face the music** – мужньо сприйняти неприємність, прикрість [1, с. 314].

"A man the like of me hears a lot."

"What do you hear then, Courtney?"

"Hard to say, Mr. McConnell. There's people saying Dessie went mad with her, her being out for the ride and all" [15, р. 141–142]. ФО **to go mad** – схибити, збожеволіти, з'їхати з глузду [1, с. 420].

Функція відтворення внутрішнього стану персонажа. Природно, що численні фразеологізми, які виконують таку функцію, виражають психічний стан людини, її настрої, переживання та почуття: *to be on edge, to get cold feet, to lose one's temper, to give a shiver, to eat one's heart out, to lose one's nerve* та інші.

So you've got cold feet, she says. You've backing down, you're chicken. You won't go all the way [12, р. 312]. ФО **to get cold feet** – (розм.) злякатися, перелякатися [1, с. 375].

After a time I went downstairs. Lose your temper and you lose the fight Reenie used to say [12, р. 376]. ФО **to lose one's temper** – (дуже) роздратуватися, розлютитися, скипіти [1, с. 629].

"Is there anything you want me to keep an eye on?" I asked him, and felt an absent and visible Professor Cousins give a little shiver of horror [10, р. 244]. ФО **to give a shiver** – здригнутися [1, с. 395].

Around the corner was the Maple Leaf Tavern, where I drank draft beer in the dark, two stoplights away from the art school where I drew naked women and ate my heart out [11, р. 85]. ФО **to eat one's heart out** – журитися, страждати мовчки [1, с. 300].

Розглянемо функцію портретної характеристики, зображення зовнішнього вигляду людини. Зовнішність людини змальовують дуже розгалуженими спектрами висловів, особливо порівняннями. Приклад: *bag of bones, (as) dead as a doornail* тощо. Проаналізуємо вживання цих ФО у контекстах.

Suddenly, spying the empty chair next to me, teetered over and sat down, squeezing his bag of bones behind the little wooden table from where he smiled benignly at us, raising his hand in a papal kind of gesture [10, р.49]. ФО **bag of bones** – виснажена людина, шкіра та кістки [1, с. 39];

Jay was spread-eagled on the floor below, blood pooling around his head and freckling the terrazzo. His eyes were open, giving him an air of, if anything, surprise.

"As dead as a doornail", Andrea murmured, gazing at the blood-glazed tiles [10, р. 329]. ФО **(as) dead as a doornail** – зовсім мертвий, без будь-яких ознак життя [1, с. 262].

Функція мовної характеристики персонажа. Мову героїв найточніше можна передати за допомогою ФО. Наприклад,

I turned my face to his. "We're friends."

His mouth touched my earlobe. "I have no friends."

"Xenia," I whispered.

*He drew back sharply from me. I hadn't meant to invoke her, the name **had slipped my tongue** [14, p. 112]. ФО **a slip of the tongue** – помилка на слові, обмовка [1, с. 870].*

*Afterwards she brought me to her home at the Panamanian embassy and made a lamb stew, laughed when I pulled my shirt over my head and inhaled the smell. (Over dinner she **made a joke** that she is the mutton and I am the lamb, but the two decades between us mean nothing to me) [14, p. 178]. ФО **to make a joke** – говорити дотепи, жартувати [1, с. 639].*

*I wedged in my seat between two rather large women. I wanted to turn to them and say something ridiculous like, **Ah ballet, the perfect antidote**. I began thinking that perhaps **Iosif was playing a crude trick on me**, that really we wouldn't have to move from our room at all, that things would stay the same, that I would still sleep at night to the sounds of the river [14, p. 145]. ФО **to play a trick on one** – поглузувати, пожартувати з когось [1, с. 762].*

Ці приклади вживання ФО, використані авторами в художніх творах, оживляють мову творів, надаючи їй образності, переконливості, відповідної забарвленості, краси та виразності.

Отже, як бачимо з наведених прикладів, художні тексти вирізняються особливо широким підбором і характером використання мовних засобів, які підпорядковані основним естетичним, комунікативним, впливовим завданням цих текстів – образно, емоційно, оцінно відтворювати об'єктивну дійсність через художні образи за допомогою мови. Серед зображально-виражальних засобів таку функцію виконують ФО. Функція ФО у мові художніх творів зумовлена двома основними чинниками: лінгвістичними властивостями самої одиниці й запрограмованою письменником ситуацією. Вивчення ізольованої ФО не дає певного уявлення про різноманітні зв'язки, в які вона вступає в тексті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Баранцев К. Т.* Англійсько-український фразеологічний словник / К. Т. Баранцев. – К. : Знання, 2005. – 1056 с.
2. *Бехта І. А.* Дискурс наратора в англомовній прозі / І. А. Бехта. – К. : Грамота, 2004. – 303с.
3. *Білоноженко В. М.* Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів / В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк. – К. : Наук. думка, 1989. – 154 с.
4. *Голуб І. Б.* Стилистика современного русского языка / И. Б. Голуб. – М. : Высш. школа, 1986. – 203 с.
5. *Ефимов А. И.* Стилистика художественной речи / А. И. Ефимов. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1961. – 519 с.
6. *Захарова М. А.* Стратегия речевого использования образных фразеологизмов английского языка / М. А. Захарова. – М. : Инфра-М, 1999. – 151 с.
7. *Кобозева И. М.* Лингвистическая семантика / И. М. Кобозева. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – 352 с.
8. *Пономаренко А. Ю.* Фразеологічні одиниці з демінутивним та аргументативним компонентом у сучасній українській мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Аліна Юріївна Пономаренко. – Ніжин, 2003. – 240 с.

9. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови / Л. Г. Скрипник. – К. : Наук. думка, 1973. – 280 с.
10. Atkinson K. Emotionally Weird / K. Atkinson. – London : A black Swan book, 2001. – 402 p.
11. Atwood M. Cat's Eye / M. Atwood. – London: VIRAGO PRESS, 1990. – 421 p.
12. Atwood M. The Blind Assassin / M. Atwood. – London : Virago Press, 2001. – 641 p.
13. Barrett M. The Dream Catcher / M. Barrett. – London : Warner Books, 2002. – 440 p.
14. McCann C. Dancer / C. McCann. – London : Phoenix, 2003. – 342 p.
15. McNamee E. The Blue Tango / E. McNamee. – London : Faber and Faber Limited, 2002. – 265 p.

Стаття надійшла до редколегії 24.02.2012

Прийнята до друку 10.03.2012

PECULIARITIES OF FUNCTIONING OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN A LITERARY WORK

Olha Matviienkiv

*The Burshtyn College of Power Engineering,
4, Kaluska St., 77112 Burshtyn, Ivano-Frankivsk Region*

The article considers peculiarities of functioning of phraseological units in literary works. The author comes to the conclusion that phraseological units are closely associated with the context of the work. It is in living speech they fully reveal their contents. Analysis of idioms in isolation from the context is ineffective, it does not provide disclosure of the depth of their semantics, as phraseological units mainly engage in complex semantic relationship with a particular context and depend on it.

Key words: phraseological unit, literary text, function, context.

ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ТЕКСТЕ

Ольга Матвиенкив

*Буриштынский энергетический колледж Ивано-Франковского национального технического
университета нефти и газа,
ул. Калуская, 4, г. Буриштын, Ивано-Франковская обл., 77112*

Рассмотрено особенности функционирования фразеологических единиц в художественных текстах. Сделано вывод, что фразеологические единицы тесно связаны с контекстом произведения. Именно в живой речи они в полной мере проявляют свое содержание. Анализ фразеологических единиц в изоляции от контекста малоэффективен, не обеспечивает раскрытия глубины их семантики, поскольку фразеологизмы в основном вступают в сложные смысловые отношения с определенным контекстом и зависят от него.

Ключевые слова: фразеологическая единица, художественный текст, функционирование, контекст.